

УДК: 159. 9.

Корольчук М.С., *д. психол. н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлені деякі актуальні проблеми психологічного забезпечення діяльності фахівців екстремальних професій, зокрема рятувальників. Визначено комплекс заходів психологічного забезпечення фахівців на сучасному етапі.

Ключові слова: психологічне забезпечення, професійна готовність.

Постановка проблеми. Практика психологічного забезпечення професійної діяльності (ПЗПД) фахівців екстремальних професій військовослужбовців, моряків, рятувальників тощо вже на початковому етапі становлення продемонструвала потребу в комплексному підході до цієї галузі психологічної науки і практики. Досвід залучення формувань МНС України до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру дає підстави стверджувати, що в перспективі значення такого підходу зростатиме. Отже напрям практичної психології, який формується в цивільних умовах, потребує свого науково-методичного обґрунтування, певних наукових розробок в усіх галузях діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком України як самостійної держави, створенням Міністерства з надзвичайних ситуацій ліквідації та наслідків Чорнобильської катастрофи актуальність ПЗПД зросла, про що свідчить відповідний наказ Комітету охорони праці та Міністерства охорони здоров'я України щодо необхідності професійного добору для 16 груп спеціальностей. Наслідки Чорнобильської катастрофи суттєво вплинули на фізичне та психічне здоров'я населення України, що значно розширює коло осіб, яким потрібно надавати психологічну допомогу.

Термін психологічне забезпечення професійної діяльності з'явився в 1980-1985 рр. в системі забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів (М.С. Корольчук, 1979, 1985, 1991, 1996; І.А. Сапов, О.С.Солодков, 1986, Ю.М. Бобров, М.С. Корольчук, 1987), де визначено зміст, принципи, завдання такого виду забезпе-

чення. Далі свій внесок в ПЗПД зробили П.П. Криворучко (1998) стосовно спеціалістів операторського профілю надводних кораблів; Г.С. Грибенюк (1997) – щодо спеціалістів пожежної безпеки; В.М. Крайнюк (1999) – щодо юнаків призовного віку; О.А. Блінов (1999) – щодо військовослужбовців аеромобільних військ під час парашутно-десантної підготовки.

Застосування комплексного психологічного забезпечення показало, що у фахівців експериментальної групи на усіх етапах обстеження рівень працездатності та психічних функцій був суттєво вищим, ніж у контрольній групі (на 15-20% при $P < 0,05$).

Доведено, що комплексне психологічне забезпечення створює сприятливі умови для зниження нервово-психічної нестійкості, ситуативної та особистісної тривожності, суб'єктивного стану, сприяє адекватній та прискореній адаптації до умов професійної діяльності, долає виражену втому та перевтомлення фахівців під час робочих циклів.

Постановка завдання. На підставі аналізу наукової літератури, нормативних джерел визначити систему заходів з комплексного психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремальних професій, у тому числі рятувальників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічне забезпечення – це комплекс заходів та засобів впливу на психіку особи з метою формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних та екстремальних умовах.

Засоби та заходи психологічного забезпечення професійної діяльності можуть застосовуватись ще до безпосередньої зустрічі фахівця з технікою – професійна орієнтація та професійний відбір, психологічна підготовка (спеціальна психологічна підготовка), конструювання робочого місця та прогнозування факторів, які будуть певним чином впливати на рівень працездатності, тобто створення оптимальних умов для життєдіяльності під час виконання завдань за призначенням. Під час підготовки до виконання завдань в умовах надзвичайних ситуацій, комплекс ПЗПД включає: психологічну діагностику, психологічну допомогу (психокорекцію, реабілітацію), психологічне супроводження професійної діяльності.

З мети та змісту ПЗПД випливають завдання – психологічна діагностика динаміки працездатності фахівців; розробка та вибір нових ефективних методів підтримки й відновлення психічних функцій особи; вивчення специфіки умов професійної діяльності, впливу умов

праці на психічний стан та працездатність фахівців; ефективна та безпечна діяльність, подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я.

Принципи ПЗПД – комплексність, безперервність, адекватність, насиченість, інтенсивність застосування їх. Етапи: первинна ланка - до початку професійної діяльності; друга ланка – під час робочих циклів; третя – після закінчення професійної діяльності. Управління ПЗПД полягає в плануванні, організації, забезпеченні, контролі і мотивації.

Подальший розвиток на шляху підвищення рівня професійної готовності і якості фахівців, безумовно, потребує розгорнутого аналізу накопиченого досвіду і формування нових підходів щодо розробки і цілеспрямованого впровадження психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців у повсякденних та екстремальних умовах. Психологічне забезпечення кожного з аспектів діяльності фахівців повинно проектуватись системно і передбачати єдиний комплекс дослідницьких і соціотехнічних процедур, спрямованих на прогнозування й управління успішністю оволодіння спеціальністю і ефективну діяльність у виробничих умовах.

Вимоги взаємозв'язку дослідницької і соціотехнічної складових ПЗПД (профвідбір, профпідготовка, профадаптація фахівців), передбачає нову концепцію заходів від проведення обстежень кандидатів на навчання, їхнього психологічного супроводу до отримання даних про індивідуально-психологічні особливості фахівця та рівень його професійної підготовленості на підставі реалізації принципу комплексності при проектуванні методичного арсеналу вивчення особистості в системі ПЗПД з урахуванням багатьох цілей, наступного застосування всіх даних для розв'язання завдань психологічного забезпечення. Критерієм досягнення комплексності методичного забезпечення для обстеження індивідуальних властивостей особистості є розробка набору, цілісної системи методичних засобів, в який втілена уява про інтегративну регуляцію і саморегуляцію діяльності на мотиваційно-смысловому, емоційно-вольовому, когнітивному і психофізіологічному, а також розуміння неоднозначності поняття “професійна діяльність”. Остання передбачає відмінності форм психічної детермінації діяльності щодо оволодіння професією і спеціальністю та діяльності щодо виконання професійних функцій, діяльності в звичайних та екс-

тремальних умовах, діяльності нормативної (стереотипної) і наднормативної (творчої, нестандартної).

Таким чином, розробка методичного апарату для проведення обстеження особистості базується на принципі комплексності, який передбачає орієнтацію на системно побудовану професіограму і реальну реалізацію концепції цілісного функціонування особистості в діяльності. Використання принципу комплексності передбачає необхідність формування не “батареї”, а науково обгрунтованої системи методів і методик, які дозволяють вивчити особистість та умови специфіки її професійної діяльності відповідно до мети, завдань, факторів, які впливають на психіку людини і визначити ступінь точності і достовірності всієї сукупності психологічних тенденцій і взаємозв’язків між ними, які адекватно відповідають рівню аналізу особистості.

Вимоги щодо кількості методичного апарату включають два аспекти досягнення цієї мети – вимоги комплексності за змістом (спрямованістю) методики, які застосовуються в обстеженнях, та вимоги комплексності процедури обстеження, яка пов’язана з формою використання методів і методик, сукупністю параметрів, які реєструються і аналізуються, способами інтерпретацій отриманих даних.

Системи методик повинні бути повними й достатніми, тобто вимірювати не тільки професійно-важливі якості в традиційному розумінні, але й фактори, які визначають особливості функціонування і динаміку розвитку цих якостей у професійній діяльності, які належать до регулятивних механізмів і пов’язані з самосвідомістю і самооцінкою, з мотиваційно-смісловою і ціннісною сферою особистості, когнітивним стилем особистості і емоційно-вольовою сферою.

Таким чином, у систему включаються такі блоки:

- методики, які дозволяють визначити індивідуальні особливості, потрібні для якісного виконання професійної діяльності в звичайних умовах;
- методики, які дозволяють визначити індивідуальні особливості, потрібні для якісного виконання професійної діяльності в екстремальних умовах;
- методики, спрямовані на аналіз впливу стресогенних, екстремальних умов на функціонування професійно важливих якостей;
- методики, які дозволяють прогнозувати вірогідність нестандартної, творчої поведінки в екстремальних умовах;

- окремо розглядається блок методик ПЗПД, спрямованих на формування, підтримку та відновлення працездатності фахівців, та методи психологічної підготовки.

Висновки. Отже, система психологічного забезпечення професійної діяльності спрямована на формування, підтримку та відновлення оптимальної працездатності фахівців, має свої завдання, принципи, етапи, методи управління включає: заходи та засоби, які можуть застосовуватись, як правило під час діяльності - психологічну діагностику, психологічну допомогу, психологічне супроводження професійної діяльності та заходи і засоби, які можуть застосовуватись ще до початку діяльності, – професійний відбір, психологічну підготовку, психологічну боротьбу (впливи), інженерно-психологічні аспекти комплектування робочого місця та умов придатності до життєдіяльності.

Актуальність проблеми ПЗПД визначається безпосередньо впливом умов на характер діяльності (природних, умов придатності до життєдіяльності, соціально-психологічних, екологічних, та медико-біологічних).

Використання комплексного психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців операторського профілю підтримує оптимальний рівень функціонального стану та працездатності протягом усього тривалого робочого циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г.Л. К проблеме трактовки механизмов восстановления физической нагрузки // Теория и практика физ.культуры. - 1985, - № 6 - С. 49-52.
2. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт-Петербург Петрополис, 1992. - С. 35-58.
3. Бачерников Н.Е., Воронцов М.П., Добромиль Э.И. Психогигиена умственного труда учащейся молодежи. - К.: Здоровье, 1988. - С. 94-123.
4. Блінов О.А. Формування емоційної стійкості у військовослужбовців аеромобільних військ під час повітряно-десантної підготовки. Автореф. дис. канд. психол. наук. К., 1999 – 18 с..
5. Броневицкий Г.А. Управление психическими состояниями моряков в походах. - М.: Воениздат. 1984. - С. 108-134.
6. Булич Э.Г. Как повысить умственную работоспособность

студента. К.: Вища шк., 1989. - С. 30-46.

7. Карпухина А.М. Психологические и психофизиологические пути повышения эффективности деятельности. - К.: РДЭНТП, 1990. - С. I-19.

8. Карпухина А.М. Контроль и регуляция состояний человека как фактора повышения эффективности трудовой деятельности. - К.: Знание, 1985. - 20 с.

9. Корниенко Н.В., Корольчук Н.С., Горлов В.М. Методическое пособие по формированию умения и отработке навыков по специальности социальный педагог-психолог. - К.: КВВМУ, 1991. - С. 27-42.

10. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психофізіологічної діяльності військових спеціалістів. К.: КВГІ, МОУ. 1996. - 160 с.

11. Корольчук М.С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах. Дис. на здоб. док. психол. наук. К., 1997. - 406 с.

12. Корольчук Н.С. Воздействие импульсным электрическим током на ЦНС корабельных специалистов - как способ сохранения работоспособности. -Североморск, 1979. Сборник трудов. - С. 15-16.

13. Крайнюк В.М. Психологічні особливості проявів агресивності і тривожності у юнаків призовного віку. Автореф. дис. канд. психол. наук. 1999. -18 с.

14. Криворучко П.П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів. Автореф. 1998.

15. Лобенко А.А., Асмолов А.К. Компенсаторно-приспособительные механизмы у моряков. - К.: Здрров'я, 1991. - С. I53-I60.

16. Макаренко М.В. Психофизиологический отбор военных операторов. - К.: МО Украины, 1998. - 350 с.

17. Методические рекомендации. Функциональное состояние и работоспособность личного состава ВМФ с нейро-циркуляторной дистонией. - М.: Воен. издат., 1991. - С. 12-I5, 26-27.

18. Руководство по физиологии труда. / Под ред. З.М. Золиной, Н.Ф. Измерова. - М.: Медицина, 1983. - С. 308-312, 445-457.

19. Сапов И.А., Новиков В.С. Неспецифические механизмы адаптации человека. - Л.: Наука, 1984. - С. 106-I23.

20. Стасюк В.В. Формування емоційної стійкості у воїнів-десантників в бойових умовах. Автореф. дис. канд. психол. наук. 1999.

21. Стенько Ю.М. Психогигиєна моряка. - Л.: Медицина, 1981.
- С. 42-67.

<http://nuczu.edu.ua/>